

Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Galatasaray Tevkifhanesi

Ahmet Bulut Tamgöğü*

(ORCID ID: 0000-0002-8943-6227)

Makale Gönderim Tarihi

21.12.2019

Makale Kabul Tarihi

24.02.2020

Özet

Sanayi Devrimi ile emek gücüne olan ihtiyacın artması modern devleti harekete geçirmiş ve nüfusu kontrol etmek için kuşatıcı bir kontrol mekanizması olmaya yönlendirmiştir. Sokaklardan ülkenin en ücra köşelerine kadar topluma saçılmayı amaçlayan bu aygıt; sokakları, hapishaneleri, fabrikaları ve okulları bir laboratuvar, insanları da veri olarak kullanmıştır. Bu durum bireyin işkence gibi yöntemlerle cezalandırılması anlayışının da değişmesine sebep olmuştur. Böylece birey; zindan gibi işlevsiz kurumlarda tutulmayacak, hapishane gibi modern, programlı ve işgücü potansiyelinin değerlendirilebileceği bir şekilde cezalandırılacaktır. Tanzimat dönemi de bu bağlamda Osmanlı Devleti için önemli dönüşümlerin yaşandığı bir süreci işaret eder. Bu sürecin önemli gelişmelerinden biri de XIX. yüzyıl itibarıyla devletin ceza mekanizmasını, çıkardığı kanunlarla hukuki olarak desteklemesi, ardından modern mahkemeleri ve savcılık kurumunu tesis etmesi olmuştur. Bununla birlikte devletin klasik çağlardan beri suçluları cezalandırmak için kullandığı zindanlar, işkence odaları da dönüşerek yerini modern hapishane ve tevkifhanelere bırakmıştır. Bu çalışmada ise Osmanlı Devleti'ndeki hapishanelerin ve hukuki reformların, klasik çağlardan modern çağlara doğru uzanan değişim sürecine kısaca değinilecektir. Çalışmanın esas noktası ise 1919 yılında Beyoğlu Galatasaray Tevkifhanesinin durumu, firar vakaları ve Mekteb-i Sultani ile oluşan organik komşuluk bağının yarattığı sorunlar olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Galatasaray Lisesi, Beyoğlu Hapishanesi, Firar, İstiklal Caddesi, Tevkifhane

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, buluttamgorgu@yahoo.com.

Galatasaray Prison in the Last Days of Ottoman Empire

Abstract

After Industrial revolution, labor power has been increased dramatically and the governments have worked on the population issue. Places peopled in the whole country was like the laboratory for them to access data related to people and their circumstances, to comprehend the nature of human behaviors. Therefore, the progress caused a paradigm shift for most particularly administrative mentality. In the meantime, factories, prisons, schools fabricated the political discourse for capital and governments with the new political- administrative tendency. In Western Europe, as one of these institutions, prisons as well as the punishment system applied there were reversed and restructured for controlling the population. In the Tanzimat Era, Ottoman bureaucracy like many other countries applied the prison reformation. Subsequently, dungeons with working on torture were overturned to modern prison in Ottoman Empire. The modern prison and punishment system of Western Europe have similarly been tried to copy to the empire. This study aims to explain how to work the prisons in the pre-modern period and the transformations during the Tanzimat Era in the Ottoman Empire. Thereafter, it focuses on the history of Beyoğlu Prison which is located nearby Galatasaray High School. Depending on the Ottoman Archives, in 1919, the prison break narratives in the prison and the vivid neighborhood with the school will be discussed as well.

Keywords: Galatasaray High School, Beyoğlu Prison, Prison Break, İstiklal Street, Dungeon

Zindan, Tevkifhane ve Modern Hapishane

Zindan, asırlar boyunca hem bir ceza infaz hem de cezanın infazının gerçekleştirilmesine kadar geçen sürede tutuklulara ev sahipliği yapan bir mekân olarak kullanılmıştır. Rutubetli, güneşin girmedığı ve çoğu zaman sağlıksız olan bu yapılarda yüzyıllar boyunca işkenceler nedeniyle çılgınlık yükselmiş, ölümler yaşanmıştır.¹ Bahsedilen kasvetli atmosferin misafirleri, sadece yönetilenler değil çoğu zaman yönetenler olmuştur. Yöneticilerin zindanlarda kısa süreli

¹ Zindanlardaki kötü koşullarla ilgili olarak bkz. Samira Kortantamer, "Memlûkler'de Hapishaneler", *Hapishaneler Kitabı*, 2010, s. 93-101.

tutukluluklarının ardından salıverildikleri ve zaman zaman da idam edildikleri²; yönetilenlerin ise çeşitli yerlere sürgüne gönderildiği³, cezirebent, kalebent olarak çalıştırıldıkları görülmektedir.⁴

Modern hapishanelerin tesisi ile alakalı sistematik çalışmalar 18. yüzyılın sonunda Batı Avrupa’da, Sanayi Devrimi’nin şehirlerde yaratmış olduğu etkilerle paralellik arz etmektedir. Artan nüfus, sınıflar arası gerilim gibi hususlar suç unsurlarının artmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum, yeniden şekillenen şehirlerin güvenli ve sistemli yönetiminde modern hapishaneleri gerekli kılmıştır. Bedene yönelik işkencenin yapılageldiği sağlıksız binalar olan zindanların yerine; sistemli, temiz ve sağlıklı şartlar altında cezalandırmanın yapıldığı modern hapishaneler işleme sokulmaya başlanmıştır.⁵ Osmanlı Devleti’nde ise modern hapishanenin tesisine ancak Tanzimat döneminden sonra başlanabilmıştır.

Tanzimat Fermanı ise Osmanlı Devleti’nin idari, hukuki, sosyal vb. birçok yönden değişmesine sebep olmuştur. 1840 yılında düzenlenen ceza kanununda, vezir ile çobanın ve tüm uyrukların eşitliği vurgulanmıştır.⁶ Hâlihazırda klasik dönemde yargıçlık görevinin yanı sıra yürüttüğü idari ve mali görevlerini II. Mahmut dönemi reformlarıyla birlikte çeşitli nezaretlere bırakan kadılık kurumu, özellikle Tanzimat’tan sonra da nizamiye mahkemelerinin kurulmasıyla

² Necdet Öztürk, “Osmanlılarda Hapis Olayları (1300- 1512)”, *Hapishaneler Kitabı*, İstanbul, 2010, s. 127.

³ Ali Eftal Özkul, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs’ta Kalebentler ve Cezirebentler”, *Hapishaneler Kitabı*, İstanbul, 2010, s. 130- 143: Kıbrıs sürgün için kullanılan en yoğun bölgelerden biriydi çünkü hem zor ve kötü hava şartları nedeniyle mahkûmların cezalandırılması için idealdi hem de ada olması nedeniyle kaçma imkânı çok zayıftı.

⁴ Fatmagül Demirel, “Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansıması (1876- 1909)”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza, Der: Levy, N., Toumarkine, A.*, İstanbul, 2007, s. 190- 200.

⁵ Avrupa’da modern hapishanelerin kurulması ile ilgili detaylı bilgi için bknz. Gültekin Yıldız, *Mapushane Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839- 1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 55- 66; Mitchel P. Roth, *Göze Göz Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul, 2017, s. 172- 233.

⁶ Gülnihal Bozkurt, “Tanzimat ve Hukuk”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1994, s. 271- 285.

gittikçe etkisini yitiren bir karar merci haline gelmiştir.⁷ Buna ek olarak ilk ceza kanunu her suç için verilmesi gereken cezayı belirlemeyi hedeflemiş, böylelikle kadılık kurumunun kendi ilkeleri doğrultusunda davaları sonuçlandırma hakkı daraltılmıştır. 1851 yılında çıkarılan kanunda ise suçlar; uyrukların şeref ve haysiyetlerine, mallarına karşı işlenen suçlar olarak tasnif edilmiştir. 1858 yılındaki ceza kanunuysa, 1810 Fransız Ceza Kanununun doğrudan bir çevirisi ile hazırlanmıştır. Daha önceki kanunlardan farkı ise bireysel hakların korunması⁸ ve kamu düzenine aykırı işlenen suçların, şikâyet olmasa dahi devletçe cezalandırılmasıdır.⁹ Modern ceza mahkemeleri ve Savcılık Kurumu da ayrıca düzenlemiştir.¹⁰ Tüm bu önemli adımlar kısa sürede atılmış ve böylelikle Osmanlı Devleti'nin geleneksel hukuki kurumları değişim sürecine girmiştir.

Osmanlı Devleti'nde modern hapishanelerin kurulması ya da *zindandan* farklı bir işleyişin uygulanması ise yine hukuksal çerçevenin dönüşümü ya da suçlunun tanımıyla ilişkilidir. Avrupa'da Sanayi Devrimi ile emek gücüne olan ihtiyaç artmış ve bu nüfus kapital olarak değerlendirilmiştir. Modern devlet ise bu ihtiyaç doğrultusunda, nüfusu kontrol etmek istemiş bunun için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Kapitalizm özellikle işgücü ve üretim bağlamında devamlılığını sürdürebileceği kendi formlarını üreten mekânları gerekli kılmış; hapishaneler, fabrikalar, okullar bu doğrultuda benzer işlev ve formları üretmeyi amaçlayarak iktidarı-kapitali besleyen önemli politik mekânlar haline gelmiştir.¹¹ İktidarın kılcal bir şekilde tüm alanlara,

⁷ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul, 2018, s. 91.

⁸ Kent F. Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire Microcosms of Modernity*, Edinburgh, 2014, s. 27.

⁹ Kent F. Schull, "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, Der: Levy, N., Toumarkine, A.*, İstanbul, 2007, s. 218- 219.

¹⁰ Gülnihal Bozkurt, *a.g.m.* s. 273- 274.

¹¹ Hasan Şen, "Osmanlı'da Hapishane Mefhumu" *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, Der: Levy, N., Toumarkine, A.*, İstanbul, 2007, s. 207; Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 245- 257; Konu ile ilgili ayrıca bknz. Michel Foucault, *İktidarın Gözü Seçme Yazılar 4*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 84- 106.

mekânlara yayılma ve toplumu kontrol etme arzusunu doyurabilecek Comteçu-pozitivist sosyal bilim anlayışı ise hapishaneleri laboratuvar, insanları ise veri olarak görmüş ve bu çalışma sistemiyle de ölçülebilir bilimsel sonuçlara vardıklarını savunmuşlardır.¹²

Bu doğrultuda bir çalışma sistemi ve zindandan hapishaneye geçiş konusunda durum tespiti, İngiliz büyükelçi Canning'in bizzat çalışmasıyla başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında faaliyet gösteren konsoloslara 30'ar soruluk anketlerin cevaplarıyla birlikte İstanbul'a gönderilmesini isteyen Canning, gelen anketlerden sonra detaylı bir rapor hazırlamıştır.¹³ Hazırladığı raporlara göre; istenilen düzeyde ve kalitede bir hapishanenin bulunmadığından bahsetmesinin yanı sıra, tam donanımlı bir hapishanenin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini maddeleştirerek açıklamış ve İstanbul'da açılacak olan hapishanenin tüm ülkede emsal bir nitelikte olması gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁴ Bu çalışmalar sonucunda eski Osmanlı ceza sisteminde suçun tespitine veya itirafına kadar tutukluluk ve işkencenin mekânı olan zindan, yerini yeni hapishanenin çalışma tarzına, suçlunun daha programlı ve sistemli bir şekilde tutulup cezasının dönüştürülmesiyle sonuçlanacak sürece devretmiştir.¹⁵

Modern hapishaneye geçiş ya da bir başka deyişle ilk Osmanlı Umumi Hapishanesi inşa çalışması, 1870 tarihinde, daha sonra Sultanahmet'te bulunan Mehterhane olarak anılmaya devam edecek bölgede başlamıştır.¹⁶ 1879 yılında Sultanın emriyle hapishanelerin mevcut durumunun tespiti için bir müfettiş görevlendirilmiş ve teftişin sonunda düzenlenen raporda ise hapishanenin iç idaresindeki sıkıntılar, eksiklikler için alternatifler üretilmesi gerektiği belirtilmiş ve 1880 yılında bir nizamname çıkartılmıştır.¹⁷ Altı bölüm doksan yedi maddeden oluşan bu nizamname, hapishanelerle ilgili olarak önemli

¹² Yıldız, *a.g.e.*, s. 427; Ayrıca bknz. Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

¹³ Schull, *a.g.e.*, s. 26: Türkiye'deki hapishanelerin gelişimi için memorandum olarak isimlendirilen bu rapor Sultan Abdülmecid'e sunulmuştur.

¹⁴ Yıldız, *a.g.e.*, s. 110- 112.

¹⁵ Şen, *a.g.m.*, s. 207- 208.

¹⁶ Yıldız, *a.g.e.*, s. 384.

¹⁷ Yıldız, *a.g.e.*, s. 380- 386.

bir bürokratik reform getirmesinin yanı sıra hapishanenin işleyişine dair temel bir çerçeve sunmaktadır. Tevkifhane ve hapishane ayrımının yapıldığı, müdür ve gardiyanlık gibi çalışanların belirlendiği, yiyecek-içecek, mahkûmların çalışma durumları vb. birçok konuda bilgiler içeren nizamname, Cumhuriyet döneminde de yürürlükte kalmıştır.¹⁸ Ancak bu nizamnamenin hemen işleme sokulamadığı 1881 yılında yapılan bir teftişten anlaşılmaktadır. İstenilen alternatiflerin üretilmemesinin en önemli nedenlerinden biri ise Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin Osmanlı ekonomisine vurduğu darbedir.¹⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı ise hapishaneler konusunda dönüm noktasını işaret etmektedir. Dâhiliye Nezareti bünyesinde başarılı çalışmalar yapan yeni iktidar,²⁰ 1880 tarihli nizamnameyi pratiğe dönüştürmeye çalışmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Dâhiliye Nezaretinde *Hapishaneler İdare-i Umumiye Müdüriyeti* oluşturarak tüm imparatorlukta hapishaneleri tek bir merkeze bağlamayı hedeflemiştir. 1909- 1911 yılları arasında merkezi bir ceza politikası uygulanmaya çalışılmış, hapishane bina mimarisinin tek tip olması hususu önemszenmiştir.²¹ Yine de II. Abdülhamid döneminde nasıl Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin ekonomik baskısı olduysa, İttihat ve Terakki için de Trablusgarp Savaşı²², Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşının yaratmış olduğu ekonomik problemler, hapishaneler konusunda istenilen başarının sağlanmasında bir gecikmeye sebep olmuştur.²³ Yine de bu sürede hiçbir şey yapılmamış değildir. Almanya'dan Paul Pollitz isimli bir uzman getirilmiş, hapishanelerle ilgili olarak imparatorluğun her köşesinden önemli bilgiler merkezde toplanmaya çalışılmıştır. Schull'a göre İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1917 gibi Dünya Savaşı'nın en yoğun yaşandığı bir tarihte hapishaneler ve mahkûmlar hakkında böylesine detaylı bilgiler toplayarak, modern,

¹⁸ Yıldız, *a.g.e.*, s. 380- 386.

¹⁹ Yıldız, *a.g.e.*, s. 378- 380.

²⁰ Schull, *a.g.m.*, s. 234.

²¹ Demiryürek, *a.g.e.*, s. 25- 30.

²² Kurtuluş Demirkol, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2012, s. 97.

²³ Yasemin Saner Gönen, "Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, Der: Levy, N., Toumarkine, A.*, İstanbul, 2007, s. 176; Demiryürek, *a.g.e.*, s. 25- 30.

medeni bir toplum ve ulus yaratmak için bu verileri kullanmak istemiştir.²⁴ Dâhiliye Nezaretinin çalışmaları sadece hapisaneler, bir başka deyişle içeridekiler olmamış, aynı zamanda Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti gibi kurumlarla dışarıdaki serserilerin, başıboşların da takibi yapılmaya çalışılmıştır.²⁵ Özetle nüfus ile ilgili önemli mesai harcayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul'un en karanlık sokaklarından, imparatorluğun sınır boylarına kadar erişim sağlamaya uğraşmış ve nüfusu kontrol etmeye çalışmıştır.²⁶ Tutuklu ve mahkumlar da nüfusun bir parçası olarak bu verilerin bir bölümünü oluşturmuştur.

Beyoğlu- Galatasaray Tevkifhanesi

Osmanlı İstanbul'u ile neredeyse yaşıt, eski ve kullanıma uygun olmayan zindanlar yerine ilk modern anlamdaki hapisane inşası çalışmaları 1870'ten sonra Sultanahmet Meydanı'nda bulunan Mehterhane'de başlatılmıştır.²⁷ Eski binaların yenilenmesinin yanı sıra hukuki düzenlemelerle de hapisane ve tevkifhanelerdeki çalışma sistemi yeni bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan 1880 tarihinde yürürlüğe giren nizamname ciddi bir önem arz etmektedir. Hapishaneler hakkında detaylı bir işleyiş biçimi sunan bu nizamnameye göre; her vilayet, liva ve kazada tevkifhane bulundurulması gerekmektedir. Ek olarak tevkifhane ve hapisane ayrımı yapılmış; tevkifhanelerde sorgulanmakta ve yargılanmakta olan kimselerin, hapishanelerde ise mahkûmların tutulması gerektiğinin altı çizilmiştir.²⁸ Bu yetkin, teferruatlı olan nizamname II. Abdülhamid döneminde yürürlüğe girmiş olsa da meyvelerinin toplanması ancak İttihat ve Terakki iktidarıyla mümkün olabilmiş, Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarının yaratmış olduğu ekonomik sıkıntılar bu hususta ilerleyişi engellemiştir.²⁹

Beyoğlu Tevkifhanesinin kuruluş tarihi tam olarak tespit edilememektedir. Yine de her vilayet merkezi ve livaya tevkifhane

²⁴ Schull, *a.g.m.*, s. 236.

²⁵ Schull, *a.g.m.*, s. 230.

²⁶ Schull, *a.g.m.*, s. 230.

²⁷ Yıldız, *a.g.e.*, s. 268- 269.

²⁸ Saner Gönen, *a.g.m.*, s. 174.

²⁹ Demirkol, *a.g.e.*, ss. 216- 218.

açılmasını vurgulayan bu nizamname doğrultusunda, binanın 1880 yılından sonra kullanılmaya başlandığı tahmin edilebilir.³⁰ Beyoğlu Tevkifhanesi ya da bazı belgelerde Galatasaray Tevkifhanesi olarak geçen bu bina, Yeni Çarşı Sokağı ile Cadde-i Kebir'in kesiştiği yerde konumlanmaktadır.³¹ Haritadan³² da görüleceği üzere, Beyoğlu'ndaki tüm karakollar üzerinde söz sahibi olan Beyoğlu Mutasarrıflığı bulunmaktadır.³³ Mutasarrıflığın bölgedeki suçluların takibi ve yakalanması konusunda önemli bir işlevi bulunmaktadır.³⁴ Bu doğrultuda aşağıda tartışılacak olan özellikle gardiyanların ihmali neticesinde Mekteb-i Sultani'ye atlanılarak yapılan firar hadiselerini engelleme konusunda bu mutasarrıflıktaki görevlilerin rolü büyüktür.

Cadde-i Kebir üzerinde Mekteb-i Sultani'ye komşu olan bu tevkifhane, içerisinde hamam ve yemekhanenin bulunmaması gibi hususlar düşünüldüğünde amacının dışında yapılmış olmalıdır.³⁵ Tevkifhanenin alt katında iki, üst katında üç koğuş bulunmaktadır. Bu odalar, güneşsiz, havasız ve rutubetlidir. Ayrıca kadınlar için de bir hücre mevcuttur.³⁶ Düvel-i Mütelif Fevkalade Komisyonunun 1919 yılında hapishaneye dair sunduğu raporlarda binanın çoğu yerinin kirli olduğu, döşeme tahtalarının silinip süpürülmeye, duvarlarının badana yapılmaya ihtiyacı olduğu vurgulanmaktadır.³⁷ Özellikle bodrum katındaki odaların yirmi dört saatten fazla kimsenin barınamayacak koşullarda olduğu ve bir günden fazla kimsenin burada hapsedilmemesi gerektiği ısrarla altı çizilen bir konu olmuştur.³⁸ 1921 yılında Amerikalıların tevkifhaneye yapmış oldukları ziyarette çeşitli

³⁰ Mümin Yıldıztaş, *Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 44- 45.

³¹ Noemy Levy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879- 1909*, İstanbul, 2017, s. 380.

³² Ek-1, Levy-Aksu, *a.g.e.*, s. 381.

³³ Ek-2, Sultan II. Abdülhamid Dönemi Fotoğrafları, Beyoğlu Mutasarrıflığının fotoğrafı.

³⁴ Levy-Aksu, *a.g.e.*, s. 380.

³⁵ Yıldıztaş, *a.g.e.*, s. 44.

³⁶ Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri (1913- 1914)*, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2019, ss. 33- 34.

³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti Belgeleri BOA. DH.MB. HPS. M, 38/ 105. 2, tarihi yok.

³⁸ BOA, DH.MB. HPS. M, 38/ 105/ 1, 22 Temmuz 1335 (22 Temmuz 1919).

olumlu gözlemlerin olması, bahsedilen raporlardan hareketle binaya dair çeşitli iyileştirilmeler yapıldığını göstermektedir.³⁹

Tutuklu ve Mahkumların Durumları: “İnmeyeceğim Ne Yapacaksın”⁴⁰

Mümin Yıldıztaş'ın 1997 yılında yazmış olduğu *Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri* isimli yüksek lisans tezinde vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda 1919 yılında Beyoğlu Tevkifhanesindeki tutukluların “hal”ini anlamak adına rakamlardan bahsetmek faydalı bir başlangıç olacaktır. Yılın başında sadece 66 erkeğin bulunduğu tevkifhanede, yıl boyunca 26'sı kadın toplam 648 suçlu tutulmuştur. Toplam tutuklulardan 212'si tahliye edilmiş, 241'i Hapishane-i Umumi'de mahkûm olmuş, 214'ü de Dersaadet Tevkifhanesine sevk edilmiştir.⁴¹ Bir yılda toplam 714 kişinin, ağır bir şekilde işleyen hukuk sistemi nedeniyle gereğinden fazla bekletildiği⁴² bu tevkifhanede ise yaşam koşullarının yukarıda da bahsedildiği üzere pek de iç açıcı olmadığı açık bir şekilde görülmektedir.

Tevkifhanenin 1919 yılında karşılaştığı en büyük sıkıntılardan bir diğeri ise sınırlı kapasitenin getirdiği izdiham sorunudur. Uzun süren davalar neticesinde gereğinden fazla süre tevkif edilen kimseler için,

³⁹ Yıldıztaş, *a.g.e.*, s. 44- 45: 1921 yılında Amerikalıların yaptıkları ziyaret: “Mahkumlar altı odada tutuluyor, hapishanenin kuramsal kapasitesi 50 kişi olmakla birlikte ziyaretimiz esnasında burada 59 hükümlü bulunmaktaydı her biri yaklaşık 4,5 m2 büyüklüğündeki iki odanın her birinde onar kişi mevcut, odalarda sadece çok küçük bir pencere var, pencere çok yüksekte ve burada ancak 69 cm2lik hafif bir ışık ve 30 cm2lik hava girebiliyor 15 metreye 2,40 metre büyüklüğünde ve bütün odaların en geniş olan bir başka odada yine aynı büyüklükteki iki pencere mevcut, burada ise 20 kişi yaşıyor. 6,30 metreye 4, 50 metre büyüklüğünde diğer bir odanın da yine iki penceresi var, ancak burada sadece 8 kişi bulunduğu için ışık ve hava oranı biraz daha iyi sayılabilir. En iyi durum da olan bölme, kadınlar için ayrılmış olan oda olup 9 metreye 3,90 metre büyüklüğündeki bu oda da binanın güneşli kısmına açılan dört pencere var.”

⁴⁰ Demiryürek, *a.g.e.*, s. 33- 34: Halim Demiryürek, 1913- 14 yılları arasında Galatasaray Tevkifhanesi ile ilgili olarak verdiği bilgilerde tevkifhanede sadece tutukluların bulunması gerekirken, mahkumların bulunduğu söz etmektedir. Ancak bu çalışmada faydalanan arşiv vesikalarında odak yapılan yıl 1919'dur. Yer yer firar vakalarında mahkûm kavramı kullanılsa da ağırlıklı olarak tutuklu olduğu görülmektedir.

⁴¹ Yıldıztaş, *a.g.e.*, s. 46- 47.

⁴² Yıldıztaş, *a.g.e.*, s. 74- 79.

bu odalar, *dört kişiden fazla sığmayacak derecede küçük bir mecrada on iki ve on beş günden beri yirmi altı kişinin* kalmak zorunda olduğu *tâkat-fersa* yani dayanılmaz yerlerdir. Bu bağlamda 1919 yılında Tepebaşı Bahçesinde sarhoşluk suçu işleyen bir adamın üç aydan beri Beyoğlu Tevkifhanesinde tutulması ve katil suçlamasıyla uzun süredir mahkemeye çıkarılmamış bir kadının varlığı, geç kalan yargı sürecini desteklemek adına örnek olarak gösterilebilir.⁴³ Yukarıda değinilen Amerikalıların 1921 yılındaki ziyaretleri sırasında hapishane kapasitesiyle ilgili olarak elli kişilik bir rakamdan söz ettikleri ancak 1919 yılında Dahiliye Nezaretine yazılan çeşitli yazılarda bahsettiği tutuklu rakamları yüz elliye yaklaşmış olup, üç katına ulaştığı bilgisi geçmektedir.⁴⁴ Bu doğrultuda bazen bu sayının iki katına çıktığını ve tutukluların *sıhhat ve nizamın* temini için İstanbul Merkez Tevkifhanesine gönderilmesi gerektiğine dair ihbarlar da yapılmaktadır.⁴⁵

Bir diğer önemli husus ise sağlık koşullarıdır. Dâhiliye Nezaretine İngiliz Fevkalade Komiserliğinden gelen bir takrirden, tutukluların bitlerden ve pirelerden şikâyet ettiği, çoğunun kaşınmakta olduğu ve sürekli kirli çamaşır ile yaşamak zorunda kalan tutukluların çamaşırını yenileriyle değiştiremediğinden bahsedilmektedir. Hamam ihtiyacı da bu tutukevi için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Hapishane olarak tasarlanmamış bu binada hamamın olmaması nedeniyle, tutukluların bu ihtiyacını da ancak haftada iki kez bostan pazarına giderek halledemediğini yine bu takrirden öğrenmekteyiz fakat günde sadece on kişinin hamama gitmesine izin verilmesi nedeniyle bir mahkûmun ancak beş haftada bir hamam ihtiyacını karşılayabilmesi söz konusudur.⁴⁶ Ayrıca izdiham nedeniyle bina temizliğine de dikkat edilmeyen bu tevkifhanede kirli, dezenfekte edilmemiş abdesthaneleri, kadınlar ve erkekler ortak kullanmak zorunda kalmışlardır.⁴⁷ Düvel-i Mütelif Fevkalade Komisyonlarının "*Hapishanenin darlığı ve gayri sıhhiyeti dolayısıyla mevkufin ve mahkumin bu şerait dâhilinde orada üç*

⁴³ BOA, DH. MB. HPS. M, 38/ 105/ 2, Tarihi Yok.

⁴⁴ BOA, DH. MB. HPS. M, 38/ 74, 9 Temmuz 1335 (9 Temmuz 1919).

⁴⁵ BOA, DH. MB. HPS. M, 39/ 8, 4 Mayıs 1335 (4 Mayıs 1919).

⁴⁶ BOA, DH. MB. HPS. M, 38/ 105/ 2, tarih yok.

⁴⁷ BOA, DH. MB. HPS. M, 38/ 74, 9 Temmuz 1335 (9 Temmuz 1919).

*gün bile gayri insani bir muameledir.*⁴⁸ gibi bir yorum durumun vahametini gösterir niteliktedir.

Son olarak “inmeyeceğim ne yapacaksın” başlığının tercih edilmesinin nedeniyse, bu kötü koşullar altında yaşamak zorunda kalan bir mahkûmun (Beyoğlu Tevkifhanesinde mahkûm olduğundan emin olmamakla birlikte), kendi sesinin ve itiraz çılgılığının belgelere doğrudan yansımalarıdır.⁴⁹ 27 Temmuz 1919 yılına tarihlenen bu belgede, Lazkiyeli İbrahim namındaki bir şahsın hapisaneyeye ait minareye çıkarak etrafa mendil salladığını gören jandarma nöbetçi nazırın ısrarla yaptığı ihtarlara aldırış etmeyerek, ayrıca “inmeyeceğim ne yapacaksın” cevabını vermesinin ardından, nazır, anlaşılabilir korkutmak maksadıyla havaya bir kez ateş etmiş sonra bu hadise kapanmıştır. Birçok çıkarım yapılabilecek bu olayda ilk soru elbette Lazkiyeli İbrahim’in ne yapmak istediği olsa da ne yazık ki arşivde buna dair bir evrak tarafımızca bulunamamıştır. Bir mahkûm neden hapisane minaresinden etraftaki hanelere mendil sallarsa; bu belki bir meczubun hareketi, belki planlanan iyi bir kaçış planının parçası ya da tüm bahsedilen kötü koşulların sembolik bir fotoğrafıdır. Kesin bir sonuca varamasak bile yine de bu renkli öykü, aşağıda tartışılacak olan firar ve firarda gardiyanların eksikleri nedeniyle mahkûmların başına buyruk hareket edebildiklerini destekler bir örnektir.⁵⁰

Firar Vakalarında Müdür ve Gardiyanın Rolü

Tanzimat devri sıkı bir şekilde merkezileşmeye ve bu doğrultuda yeni bürokratik kurumların inşasıyla modern memuriyete doğru kırılmayı temsil eder.⁵¹ Hapishane ve tevkifhanelerde yaşanan firar hadiselerinde karşılaşılan en büyük sıkıntılardan biri de gardiyan ve müdürlerin bu krizlerde nasıl konumlandıklarıdır. Merkezi devletin veya bir başka deyişle modern devletin, toplumu *panoptik* bir biçimde kuşatma arzusu, nüfusun kontrol edilebilmesiyle ve ya toplumun bu aygıt tarafından sürekli görülebilir olduğu izlenimini vermesiyle doğru

⁴⁸ Yıldıztaş, *a.g.e.*, s. 44- 45.

⁴⁹ BOA, *DH. MB. HPS. M*, 38/ 121, 27 Temmuz 1335 (27 Temmuz 1919).

⁵⁰ BOA, *DH. MB. HPS. M*, 38/ 121, 27 Temmuz 1335 (27 Temmuz 1919).

⁵¹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, 2012, s. 23- 29.

orantılıdır.⁵² Bu tarz bir aygıt Osmanlı Devleti'nde teorik olarak uygulanmaya çalışılmışsa da pratik açıdan yetersiz kalmıştır.⁵³ Konu özelinde ise hapishanelerdeki sorunların başrol oyuncularını gardiyan ve müdürdür.

Bu doğrultuda meydana gelen açık ise hapishane ve tevkifhane sakinleri tarafından fırsata çevrilmiştir. İçerideki nüfusla yani tutuklularla devletin ilişkisini sağlayan gardiyanların; maddi zorluklar nedeniyle görevlerini ihmal etme, firara göz yumma vb. usulsüzlüklere meyilli olmaları merkezileşmeye, modern bir aygıt olmaya çalışan Osmanlı Devleti için önemli sorunlar teşkil etmektedir.⁵⁴ Gardiyanların bu şekilde hareket etmeleri ise, devletin gözetleme ve kontrol arzusu karşısında, tutuklular için kendi rejimlerini istedikleri gibi yaşayabildikleri ve hatta bunu dayatabildikleri soyut bir mekânla bizi karşı karşıya bırakmaktadır. Ebubekir Sofuoğlu'nun bugünkü koğuş ağalığına benzer bir vakayı örneklemesi bu açıdan tutukluların kendi hürriyet alanlarını koruduklarına delil olarak gösterilebilir.⁵⁵ Ek olarak Gültekin Yıldız'ın bahsetmiş olduğu İstanbul Hapishanesinde Esas adı Abdullah olan Arap Abdo lakaplı bir kabadayının, mahkûmiyeti sırasında gardiyanlara istediğini yaptırabilmesi örneği de kendi rejimlerini dayatmaları konusunu destekler niteliktedir.⁵⁶ Anlaşılan o ki para ve güce sahip olan kimseler dilediği gibi hareket edebilmektedir. Beyoğlu Tevkifhanesiyle ilgili olarak karşımıza çıkan belgelerde tespit ettiğimiz şikâyetlerden biri diğeri de görüşme saatlerinin her tutuklu için eşit bir şekilde sunulmamış olması ve bazı mahkûmlara toleranslar tanınması üzerinedir.⁵⁷ Bu durum da güce ve paraya bağlı bir eşitsizliği

⁵² Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 251- 254.

⁵³ Yıldız, *a.g.e.*, s. 439.

⁵⁴ Yıldıztaş, *a.g.e.*, s. 63; Memur maaşları ve yaşam standartlarıyla ilgili bkz. Carter V. Findley, *Ottoman Civil Officialdom: A Social History*, Princeton University Press, 1989, s. 293- 332.

⁵⁵ Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Hapishanelerinde Islah ve Firar Teşebbüsleri", *Hapishane Kitabı*, İstanbul, 2010, s. 168: Beyrut hapishanesinde yaşanan bir kavgadaki firar teşebbüsünün başarısızlığının ardından "iki ünlü kişi" tarafından başlatılan kavga neticesinde yaralama ve ölümler olmuştur.

⁵⁶ Yıldız, *a.g.e.*, s. 321- 322.

⁵⁷ BOA, DH. MB. HPS. M, 39/ 9, 6 Ağustos 1335 (6 Ağustos 1919). "Beyoğlu jandarma taburu kumandanlığından bu kerre alınan raporda son zamanlarda Galatasaray

işaret eder. Haliyle gardiyan ve müdürlerin bu bağlamda usulsüzlük yapmış oldukları da açık bir şekilde ortadadır.

Beyoğlu Tevkifhanesindeki firar hadiselerine bakıldığında ise tutukluların kaçmalarına sadece göz yuman gardiyanlar olduğu gibi kaçış planının parçası olan gardiyanlar da bulunmaktadır. 1919 yılı Ekim ayında yaşanan firarda pencerelerin kesilmesi için gerekli olan testereyi temin eden kişinin bizzat gardiyan olduğunun anlaşılması, firar sırasında gardiyanın doğrudan katılımını göstermektedir.⁵⁸ Bir diğer örnek ise 25 Temmuz 1919 tarihinde, görüş sırasında Ser gardiyanın doğrudan kapıcıya emir vermek suretiyle, hırsızlık suçundan tevkif edilmiş Hüseyin isimli bir kimsenin kaçışının sağlanmış olduğu müdür tarafından itiraf edilmiştir.⁵⁹

Muhakkak gardiyan ve müdürlerin başına buyruk hareket etmelerinin sebebi sadece ekonomik olarak açıklanamaz çünkü tutuklulardan bazıları; katil, mütecasir, cevval vb. her şeyi yapmaya meyilli olduğu için tutuklanmıştır. Dolayısıyla tevkifhane ve hapishanelerdeki görevlilerin korkmuş olmaları da özellikle Arap Abdo gibi “Sayılı Fırtınalar”ın İstanbul’daki faaliyetleri düşünüldüğünde göz önünde tutulması gereken bir konudur.⁶⁰ Bu doğrultuda gardiyanların maaşlarının hâlihazırda olan ihtiyaçlarını karşılayamayacak mertebede olduğu bürokrasi tarafından da bilinmekte ve maaşlarının arttırılması gerektiği bildirilmektedir. Aynı belgede yaşanan firar olaylarının bir diğer nedeninin de gardiyanların “... *mânen ve maddeten ehl-i muktedir...*” kimseler olmadığı biçiminde açıklanmaktadır.⁶¹

Tevkifhanesinde ziyaretleri için haftada bir iki gün tahsisi mutat temini-i intizam itibarıyla elzem iken bu hususa ehemmiyet atfedilmemekle beraber mevkıfları görüştürmek hususunda müsavat gözetilmediği, tevkifhanekatib ve gardiyanlarının birçok hususta müdüre malumat vermeden iş yapıp intizamı ihlal etmekte bulunduklar..”

⁵⁸ Yıldıztaş, *a.g.e.*, s. 65.

⁵⁹ BOA, *DH. MB. HPS. M*, 38/ 119, 25 Temmuz 1335 (25 Temmuz 1919); BOA, *DH. MB.HPS. M*, 39/ 03, 28 Temmuz 1335 (28 Temmuz 1919).

⁶⁰ Bknz.: Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi, C. 1*, İstanbul, 1958, s. 29-30; Romanlar: Refi Cevad Ulunay, *Sayılı Fırtınalar*, İstanbul, 1973; Sermet Muhtar Alus, *Onikiler*, İstanbul, 1999.

⁶¹ BOA, *DH. MB.HPS. M*, 94/ 48/ 2, 15 Temmuz 1335 (15 Temmuz 1919).

Gardiyanların hademe mi memur mu oldukları ve bu doğrultuda maaş ve izin gibi konuların düzenlenmesinin de sorun teşkil ettiği göze çarpmaktadır.⁶² Ayrıca elbise ve tayinatın verilmemesi, yediği yemeklerin tutuklularla aynı olması gibi hususlar düşünüldüğünde tüm bunlara ek olarak gardiyanlığın, halihazırda pek revaçta bir iş olmadığını göstermektedir.⁶³ Bu doğrultuda yukarıda bahsedilen “korku” sorunu ve ekonomik koşullar firarlardaki gardiyanların rollerini belirleyen unsurlardandır.

6 Ağustos 1919 tarihinde Dersaadet Jandarma Kumandanlığından yazılan bir belgede Beyoğlu Tevkifhanesi için “... *ahlak ve seviye itibarıyla ve daha kâmil gardiyanlar...*” seçilmesi önerisi yapılmakla beraber⁶⁴, gardiyanların usulsüzlüklerinin sürekli kontrol edilebilmesi için müdürlerin geceleri de çalışmaları ve fazla mesai için para ödemesi yapılması gündeme gelmiştir. Bir başka belgede ise müdürden iki gecede bir, gerektiğinde her gece tetkikler ve teftişler yapması istenmektedir.⁶⁵ Tıpkı gardiyanların seçimi konusunda kullanılan *muktedir* kavramı, bir gereklilik olarak, sürekli açıklar veren ve firarlar sebebiyle zapt edilemeyen Beyoğlu Tevkifhanesinin müdürü için de kullanılmıştır.⁶⁶ Firar hadisesiyle ilgili bir başka belgede yine “...*heyet-i zabitanın emek sarf ederek ele geçirdiği eşhasın böyle kolaylıkla kurtulmalarına sebebiyet vermek zabitanın hayatını, memleketin asayişini ve ehemmiyetini hiçe saymak demektir...*” ifadesiyle tevkifhanenin *iki matuh (bunak) gardiyana teslim* edildiğinden dem vurulmaktadır.⁶⁷ Bu olay bir tevkifhanede neden müdüre ihtiyaç duyulduğunun cevabı niteliğindedir.

Mekteb-i Sultani ve Tevkifhane Komşuluğu

Beyoğlu Tevkifhanesi ve Mekteb-i Sultani komşuluğu, İstanbul’un işlek ve yoğun olan Cadde-i Kebiri’nin, geceleri de renkli ve polisiye kalmasına neden olmuş görünmektedir. İleride detaylı olarak

⁶² Demirkol, *a.g.e.*, ss. 182- 183.

⁶³ Demirkol, *a.g.e.*, ss. 70.

⁶⁴ BOA, *DH. MB. HPS. M*, 39/ 9, 6 Ağustos 1335 (6 Ağustos 1919).

⁶⁵ BOA, *DH. MB. HPS. M*, 38/ 118, 25 Temmuz 1335 (25 Temmuz 1919).

⁶⁶ BOA, *DH. MB. HPS. M*, 39/ 9, 6 Ağustos 1335 (6 Ağustos 1919).

⁶⁷ BOA, *DH. MB. HPS. M*, 38/ 102/ 1, Tarih Yok.

bahsedilecek olan firar hadiselerinde Mekteb-i Sultani bahçesi, tutuklular tarafından özgürlüğe ilk adım olarak kullanılmış olduğu için; okul, okul çalışanları ve öğrenciler de bu *prison break* öyküsünün bir parçası olmak zorunda kalmışlardır. Sık sık yaşanan firar hadiseleri nedeniyle bahçeye atlayan zabita memurları, silah sesleri ve hatta bahçeye atılan süprüntü ve çöpler öğrenciler için heyecan ve telaş nedeni olmuştur.⁶⁸ Yerli yersiz sürekli karakol penceresinden okula giren zabita memurları yetmezmiş gibi, bu yolu -yani karakol penceresini- okula geç kalan öğretmenlerin de kullandığını görmekteyiz.⁶⁹ Bu tuhaf “komşuluk” ilişkisinde “mahrem” olan alanın buharlaştığı, iki mekân arasındaki ana arter haline gelmiş pencerenin de, devletin olmayan imkânlarından olsa gerek, meşrulaştığı ya da görmezden gelindiği trajikomik bir süreç yaşanmıştır.

Konumu itibariyle okulla organik bağ kuran bu tevkifhanenin, ağır suçlulara da ev sahipliği yapması ve özellikle firar sırasında okul ve okuldakilerle doğrudan temasları, kullanılan silahlar vb. gibi koşullar öğrenciler için heyecan ve telaşa sebebiyet vermiştir. Ancak 22 Temmuz 1919 yılında Beyoğlu Tevkifhanesindeki tutuklulardan duvarcı Hikmet ve Jandarma nam Kemal’in barut atacağı ve dışarıdan yardım alarak bomba kullanacakları haberi, yaşanabilecek olayların her zaman masumane olamayacağını ve hatta bu tür patlayıcıların etkileri düşünüldüğünde ne tür vahim sonuçlar doğurabileceğini göstermesi açısından çok önemlidir.⁷⁰

Belgelerde doğrudan bir açıklamada bulunulmamış olsa da 1919 yılı, özellikle Temmuz ve Ağustos ayları boyunca sık sık yaşanan firar vakaları ve bunun okulla olan ilişkisine geçmeden önce, tespit edilen firarlardan farklı olarak ayrıca bir isyan girişimi de olmuştur. 1-2 Temmuz 1919 yılı gecesi gerçekleşen bu isyan girişimi, telefonla haber alınmasının ardından merkezdeki on beş nefer ve iki zabitanın olay mahalline gelerek müdahalesiyle bastırılmıştır.⁷¹

⁶⁸ BOA, DH. MB. HPS. M, 111/ 15/ 2, 7 Temmuz 1335 (7 Temmuz 1919).

⁶⁹ BOA, DH. MB. HPS. M, 111/ 15/ 4, 14 Temmuz 1335 (14 Temmuz 1919).

⁷⁰ BOA, DH. MB. HPS. M, 38/ 106, 22 Temmuz 1335 (22 Temmuz 1919).

⁷¹ BOA, DH. MB. HPS. M, 38/ 66, 2 Temmuz 1335 (2 Temmuz 1919).

Tevkifhanedeki firar vakalarının çoğu, Mekteb-i Sultani bahçesine atlanılarak gerçekleştirilmiştir. 22 Temmuz 1919 tarihinde tevkifhane aşçısının oğlu tarafından yardım edilen ve aşçının da yokluğunu fırsat bilen mahkumlar, mutfağın duvarını delerek Mekteb-i Sultani'nin bahçesine atlamışlardır.⁷² Polis merkezinin verdiği bilgiye göre gardiyanların kayıtsızlığı neticesinde gerçekleşen bu firar hadisesinde güvenlik güçlerinin hemen haber almasıyla tutuklular yakalanabilmiştir.⁷³ Başka bir evrakta bahsedilen firar hadisesi ise filmleri aratmayacak türdendir. 15 Temmuz 1919 gecesi Galatasaray Tevkifhanesinde çeşitli suçlulardan olan Yorgi, Lazari, Hristo ve birkaç Rum, akşam teneffüsü sırasında gardiyan odasının yanında kiler olarak kullanılan odanın kapısını kırarak içeri girip, akşam dokuz buçuğa kadar gizlenmişler ve daha sonra duvara bir delik açarak mektep bahçesine atlamak suretiyle firar etmişlerdir. Olay mahallindeki piyadeler tarafından görülen tutuklular ve zanlılardan sadece Hristo'nun başarılı olduğu görülmektedir.⁷⁴

9 Ağustos 1919 tarihli bir diğer firar olayı ise yine Mekteb-i Sultani bahçesine nazır olan pencerelerden biri kesilerek gerçekleşmiştir. Okul bahçesi tarafına bakan jandarma, aşırı yağmurdan kendisini korumaya çalıştığı bir sırada tutukluların kaçtığını gördükten sonra bir el ateş etmiş ve bunun sonucunda gardiyan ve polisler olay yerine gelerek müdahale etmişlerdir. Kaçmaya çalışan dokuz tutukludan sadece yedisinin yakalandığı bu vakada, iki tutuklu kaçmayı başarırken, birisi

⁷² BOA, DH. MB. HPS. M, 38/ 102. 3, 22 Temmuz 1335 (22 Temmuz 1919); BOA, DH. MB. HPS. M, 38/ 112, 22 Temmuz 1919 (22 Temmuz 1919).

⁷³ BOA, DH. MB. HPS. M, 38. 102/ 1.: Belge yaşanan firarlarla ilgili olarak geniş bilgiler vermektedir: "...Beyoğlu hapishanesinde hemen her hafta firar vukuatı eksik değildir. Çünkü koca bir hapishane bir iki mâtuh (bunak) gardiyanın eline terk edilmektedir cinayetle lüzum-ı muhakemelerine karar verilmiş yirmi otuz kişinin hapishane-i umumiyye icra-yı nakilleri suretiyle müddeiumumilikçe firar tehlikesine bir derece önüne geçmek istenmiş ise de hapishane-i umumiyye müdüriyeti bunların kabullerine dair emir telakki etmediğinden bahisle geriye iade eylemiştir. İşte bu akşamki firar tertibatını tehye idenler (?) bir itiraz ile iade edilmiş canilerdir. Heyet-i zabıta emek sarf ederek ve kurban vererek ele geçirdiği eşhasın böyle kolaylıkla kurtulmalarına sebebiyet vermek zabitanın hayatını, memleketin asayişini ve emniyetini hiçe saymak demektir..."

⁷⁴ BOA, DH. MB. HPS. M, 38/ 90/ 1, 15 Temmuz 1335 (15 Temmuz 1919).

de düştüğü için yaralanıp hastaneye kaldırılmıştır.⁷⁵ Bu firar vakasında dikkate değer bir başka konu ise yine jandarmanın ateş etmesine kadar olan sürede gardiyanların bu hadiseden haberinin olmamasıdır.

14 Temmuz 1919 tarihli bir başka belgede bahsedilen firar hadisesi gece saat dörtte gerçekleşmiştir. Tüfek seslerinin okul bahçesinden geldiğini iddia eden güvenlik güçleri, kapalı bulunan okul kapısını kırarak içeri girmiş, olayın duvarın delinmekte olduğunu hisseden jandarmanın ateş etmesi sebebiyle gerçekleştiğini öğrendikten sonra geri çekilmişlerdir. Yaşanılan bu sert müdahaleden iki gün önce de okuldakilerin yine duvarın delinmekte olduğunu ihbar etmeleri sonucunda silahlı jandarmalar, okul bahçesinde sabaha kadar nöbet tutmuşlardır. Tutukluların neredeyse her gün giriştikleri bu firar eylemleri nedeniyle, sürekli okul içinde ve etrafında silahlı güvenlik güçlerinin bulunması, silahların atılması, okulu rahatsız etmiştir.⁷⁶ Bu rahatsızlığın ardından okul müdüriyeti tarafından “...*talebenin selameti için masrafı mektepten tesviye edilmek üzere pencerelere demir parmaklık vaz’ı hakkındaki teklifin...*” bile bir çözüm olmadığı, okulun bu sorunlar üzerine elinden geleni yapmaya çalıştığını ancak tüm bunlara rağmen başarısız olduğunu görmekteyiz.⁷⁷

Sonuç

XIX. yüzyıl önemli bürokratik ve hukuki dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ceza Kanunları, hapisaneler, meclisler, savcılık gibi yargı enstrümanlarının işleme sokulması, geleneksel devlet yapısından merkezi devlete geçişin, yani bir tür deri değiştirmenin göstergesidir. Balkan ve Birinci Dünya Harbi gibi iki büyük savaş, İstanbul’un işgali gibi siyasi dinamikler ve devletin ekonomik olarak zayıf olması gibi vakalar neticesinde hapisanelerle ilgili yapılan reformlar sağlıklı bir şekilde yürütülememiş ve istenilen başarı elde edilememiştir. 1919 yılı Beyoğlu Tevkifhanesinin fotoğrafı da tüm bu dönüşümlerin, pratikteki pürüzlerini gösterir türdendir. Örneğin bir yıl boyunca yaşanan izdihamın en büyük sebebi, ağır işleyen mahkeme sürecidir ve bu yüzden insanlar, sağlıksız koşullarda ve çok küçük odalarda gereğinden

⁷⁵ BOA, DH. MB. HPS. M, 39/ 21/ 1- 2, 9 Ağustos 1335 (9 Ağustos 1919).

⁷⁶ BOA, DH. MB. HPS. M, 111/ 15/ 4, 10 Temmuz 1335 (10 Temmuz 1919).

⁷⁷ BOA, DH. MB. HPS. M, 111/ 15/ 2, 7 Temmuz 1335 (7 Temmuz 1919).

uzun sürede beklemek zorunda kalmıştır. Gardiyanların ücretlerinin az olması, eğitimsizlik ve iyi çalışacak gardiyanların eksikliği de devletin bahsedilen problemlerin görünür nedenlerindedir.

Bir diğer konu ise Mekteb-i Sultani ve Beyoğlu Galatasaray Tevkifhanesinin organik komşuluğudur. Bir medeniyet belirtisi olarak da algılanan hapisaneler ve tevkifhaneler genellikle merkezi yerlerde konumlandırılmıştır. Ancak bahsedilen kurumlarda ağır suçluların tutuklu olarak bulunması, özellikle Beyoğlu Galatasaray Tevkifhanesinde bomba kullanma tehdidinin bile olduğu düşünüldüğünde, İstanbul'un en işlek caddelerinden olan Cadde-i Kebir'de bulunan sivillerin veya hemen yanında bulunan okul öğrencilerinin zarar görme ihtimalini tahmin etmek zor değildir.

Yukarıdaki örneklerden hareketle, gardiyanların ihmalleri neticesinde gerçekleşen firar vakalarında, tutukluların ve yer yer de mahkumların doğrudan okulu kullanmaları; okul, okul çalışanları ve öğrenciler için heyecan ve korku sebebi olmuştur. Okulda neredeyse her gün güvenlik güçlerinin bulunması, uzun bekleyişler, silah sesleri, 1919 yılının fotoğrafı için gayet olağandır. Okula bakan bir pencerenin korumasız olması sebebiyle okula giriş çıkışları alışkanlık haline getiren güvenlik görevlileri, mahkumlar ve tutuklular yetmezmiş gibi geç kalan hocaların bile okul girmek için bu pencereyi kullanmaları, gardiyanların ihmalleri de düşünülürse, *usulsüzlüğün sıradanlığını* göstermektedir. Bitirmeden önce, firarların engellenebilmesinde tevkifhanenin yanında bulunan Beyoğlu Mutasarrıflığının önemli görevler üstlendiğinin altı çizilmelidir. Mutasarrıflığın hazır bulunan güvenlik güçlerinin olay mahalline hızlıca intikal edebilmeleri sebebiyle çoğu firari yakalanabilmiş, okul çalışanlarının ve öğrencilerin yaşayabilecekleri kötü olayların önüne geçilebilmiştir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti Belgeleri

38/102-1-3; 38/119; 38/112; 38/ 90-1; 38/66; 38/106; 38/ 118; 38/105-1-2; 38/74; 38/121; 39/8; 39/9; 39/03-1; 94/48-2; 111/15-2-4; 39/21 1-2.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2012.

Alus, Sermet Muhtar, *Onikiler*, İstanbul 1999.

Bozkurt, Gülnihal, "Tanzimat ve Hukuk", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1994, ss. 271- 285.

Demirel, Fatmagül, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansımaları (1876- 1909)", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, Der: Levy, N., Toumarkine, A.*, İstanbul 2010, ss. 190-200.

Demirkol, Kurtuluş, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2012.

Demiryürek, Halim, *Osmanlı Hapishaneleri (1913- 1914)*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2019.

Findley, Carter V., *Ottoman Civil Officialdom: A Social History*, Princeton, 1989.

Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

Foucault, Michel, *İktidarın Gözü Seçme Yazılar 4*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, İstanbul 2012.

Koçu, Reşat Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1958.

Kortantamer, Samira, "Memlüklerde Hapishaneler", *Hapishaneler Kitabı*, İstanbul 2010, ss. 93- 101.

Levy-Aksu, Noemi, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879- 1909*, İstanbul 2017.

Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul 2018.

Özkul, Ali Eftal, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kalebentler ve Cezirebentler", *Hapishaneler Kitabı*, İstanbul 2010, ss. 130- 143.

Öztürk, Necdet, "Osmanlılarda Hapis Olayları (1300- 1512)", *Hapishaneler Kitabı*, İstanbul 2010, ss. 101-130.

Roth, Mitchel P., *Göze Göz Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul, 2017.

Schull, Kent, "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane

Reformu Üzerine Etkileri”, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, Der: Levy, N., Toumarkine, A.*, İstanbul 2010, ss. 212-238.

Schull, F. Kent, *Prisons in the Late Ottoman Empire Microcosms of Modernity*, Edinburgh 2014.

Saner Gönen, Yasemin, “Osmanlı Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı, *Hapishaneler Kitabı*, İstanbul 2010, ss. 173- 184.

Saner Gönen, Yasemin, “Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, Der: Levy, N., Toumarkine, A.*, İstanbul 2010, ss. 163- 190.

Sofuoğlu, Ebubekir, “Osmanlı Hapishanelerinde Islah ve Firar Teşebbüsleri”, *Hapishaneler Kitabı*, İstanbul 2010, ss. 163- 173.

Sultan II. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları, İstanbul 2008.

Şen, Hasan, “Osmanlı'da Hapishane Mefhumu”, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, Der: Levy, N., Toumarkine, A.*, İstanbul 2010, ss. 200-212.

Ulunay, Refi' Cevad, *Sayıli Fırtınalar*, İstanbul 1973.

Yalçın, Ayça, *Cezaevlerinde Hükümlü Yaşama Hacimlerinin İç Mekân Düzenlemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

Yıldız, Gültekin, *Mapushane Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.

Yıldıztaş, Mümin, *Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

İnternet Kaynakları

Alus, Sermet Muhtar, “Eski Beyoğlu Mutasarrıflığı”, İstanbul Şehir Üniversitesi Online Erişim: 20. 04. 2019, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/1273/001500647006.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

EKLER

Ek-1: Galatasaray Mutasarrıflığı ve Hapishaneleri

Ek-2: Beyoğlu Mutasarrıflığı Binası

